

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук,
професора, професора кафедри технологій освіти та
реабілітації осіб з порушеннями зору Українського
державного університету імені Михайла Драгоманова

ДМИТРІЄВОЇ ІРИНИ ВОЛОДИМИРІВНИ

на дисертаційну роботу

Матвєєвої Олени Володимирівни

«Педагогічні основи професійної допомоги
інклюзивно-ресурсних центрів батькам дітей з РАС»,
що представлена до захисту на здобуття ступеня
доктора філософії у галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
зі спеціальності 016 Спеціальна освіта

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей наук. Дисертаційне дослідження Матвєєвої Олени Володимирівни «Педагогічні основи професійної допомоги інклюзивно-ресурсних центрів батькам дітей з РАС» є актуальним та своєчасним, оскільки спрямовано на розкриття і вирішення проблеми професійної допомоги фахівців інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) батькам дітей з розладами аутистичного спектра (РАС). Аналіз проблем сучасного інституту сім'ї в Україні показав, що суттєві зміни та кризові явища в державі та суспільстві, особливо під час війни, вимагають більш пильно підійти до питань забезпечення якісної підтримки родин дітей із особливими освітніми потребами (ООП) на основі людиноцентриських світоглядних переконань, розуміння їхнього місця та участі у суспільному житті, визначення ролі різних соціальних інституцій у цьому процесі. У п. 59 розділу F «Саламанської декларації та Рамок дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами» наголошується, що освіта дітей з ООП є «спільним завданням батьків і фахівців. Позитивне ставлення до цього з боку батьків сприяє інтеграції дитини в школі та суспільстві. Батьки потребують підтримки, щоб виконувати

свою роль батьків дитини з ООП. Роль сім'ї та батьків можна було б покращити через надання необхідної інформації простою і зрозумілою мовою», що яскраво підкреслює роль взаємодії батьків та фахівців в інтересах дитини. Тематика дослідження узгоджується з науковими пошуками вітчизняних та зарубіжних науковців у сфері освіти осіб з ООП.

В Україні важлива роль у цьому процесі належить саме інклюзивно-ресурсним центрам, основною метою яких є реалізація права дітей з ООП віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти. І постійна та дієва співпраця ІРЦ і батьків є запорукою ефективності організації інклюзивного навчання для дитини, адже саме батьки є першою ланкою у процесі інтеграції дитини в освітньому закладі і в суспільстві, про що й зазначається у п. 8, п. 17, п. 38 «Положення про інклюзивно-ресурсний центр». Повністю погоджуємося з позицією автора, що у цьому напрямі важливими є пошук і впровадження сучасних підходів, форм та методів взаємодії ІРЦ та батьків, що вимагає від фахівців ІРЦ достатнього рівня їхньої професійної компетенції.

Вибір теми можна схвалювати не лише з академічного погляду. Її актуальність визначає і елементарний кількісний дефіцит робіт, що стосуються досліджень саме сфери забезпечення комплексного психолого-педагогічного супроводу дітей із РАС. Загальновідомо, що серед особливих освітніх потреб розлади аутистичного спектра на сьогодні є чи не найбільш поширеними з тенденцією щорічного зростання. Зважаючи на особливості психосоціального розвитку дітей зазначеної категорії, необхідною умовою вирішення цієї проблеми є вчасно надана комплексна фахова допомога батькам у формуванні позитивної мотивації щодо розвитку аутичних дітей та підвищення обізнаності про організацію їхнього навчання і виховання. Тому наукова новизна роботи не викликає сумнівів, оскільки в ній вперше в українській спеціальній педагогіці зроблено спробу теоретично обґрунтувати та експериментально довести ефективність авторської моделі системи професійної допомоги ІРЦ батькам дітей з РАС.

Вагомість теми підтверджується й тим, що за статистикою більшість родин дітей із РАС відчувають хронічний стрес, депресивність, емоційне виснаження, тривогу та інші негативні батьківські переживання внаслідок незадоволеності від відносин з аутичною дитиною, що актуалізує потребу спеціального інтегрованого корекційного впливу на батьків не лише з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, а й типів сімей, міжособистісних стосунків, стилів виховання та ін.

Саме тому вважаємо, що дисертаційна робота Матвєєвої Олени Володимирівни узгоджується з потребами сьогодення і тому не виникає сумнівів актуальність визначеної проблематики поданої дисертації.

Дисертація підготовлена відповідно до тематичного плану та наукового дослідження відділу проблем інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України «Науково-теоретичні основи моделювання інклюзивного освітнього середовища» (державний номер реєстрації 0121U108685), «Педагогічні технології оптимізації інклюзивного навчання в закладах освіти» (державний номер реєстрації 0124U000467). Тема дослідження затверджена вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (протокол № 8 від 01 листопада 2021 р.).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться у дисертації. У дисертаційному дослідженні «Педагогічні основи професійної допомоги інклюзивно-ресурсних центрів батькам дітей з РАС» здобувачкою отримано суттєві наукові результати, зокрема:

- здійснено теоретичний аналіз проблеми надання професійної допомоги фахівцями ІРЦ батькам дітей з РАС та визначено методологічні підходи до тлумачення сутності педагогічних основ професійної допомоги; схарактеризовано педагогічні основи у вигляді закономірностей, форм і методів професійної допомоги, сукупності принципів, що генералізовані

умовами та обставинами, у яких відбувається цей процес, вихідних положень, на яких він побудований.

- обґрунтовано вихідні засади дослідження надання професійної допомоги ІРЦ батькам дітей з РАС: вивчення та підвищення рівня обізнаності батьків щодо РАС, розвиток їхньої компетентності щодо догляду та виховання дитини, консультування та навчання практичних навичок, з'ясування ролі ІРЦ у наданні професійної допомоги ІРЦ;
- визначено специфіку надання професійної допомоги ІРЦ батькам дітей з РАС, встановлено ключові компоненти та етапи професійної допомоги;
- визначено систему об'єктивних критеріїв оцінювання й моніторингу надання професійної допомоги батькам дітей з РАС фахівцями ІРЦ;
- обґрунтовано та розроблено комплексний діагностичний інструментарій (методи та методики оцінювання актуальних потреб батьків дітей з РАС, дослідження рівня обізнаності батьків про РАС та вивчення ефективності існуючих підходів у роботі ІРЦ, виявлення сильних та слабких сторін методик, що використовуються для підтримки батьків), за кожним з критеріїв та подано їх змістову характеристику;
- визначено та охарактеризовано структурну модель професійної допомоги ІРЦ батькам дітей з РАС;
- розроблено систему професійної допомоги ІРЦ батькам дітей з РАС, обґрунтовано впровадження відповідних підходів, принципів, методів, форм роботи.

Нові факти, одержані здобувачем. Дисертація Матвеевої О.В. має належний рівень новизни. Зокрема, особистий внесок дисертантки у вирішенні поставленої проблеми полягає в тому, що: *вперше* теоретично обґрунтовано та визначено поняття «професійна допомога батькам дітей з РАС», виокремлено його структурні компоненти, розкрито та емпірично підтверджено педагогічні основи професійної допомоги батькам дітей з РАС; визначено особливості, виявлено труднощі надання професійної допомоги

батькам дітей з РАС та встановлено їх причини; створено науково обґрунтовану модель системи професійної допомоги в ІРЦ батькам дітей з РАС, що містить три блоки: цільовий (мета та завдання), змістово-операційний (рівні організації, принципи, компоненти, зміст, етапи, форми і методи) та результативний (критерії та результат); теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено систему надання професійної допомоги батькам дітей з РАС; *поглиблено та уточнено* зміст понять «супровід» та «психолого-педагогічний супровід»; організаційна та змістова складові системи професійної допомоги батькам дітей з РАС; *подальшого розвитку* набули положення спеціальної педагогіки та психології щодо становлення особистості дитини з РАС; механізми надання професійної допомоги батькам дітей з РАС.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, викладені у дисертації Матвєєвої Олени Володимирівни «Педагогічні основи професійної допомоги інклюзивно-ресурсних центрів батькам дітей з РАС» є обґрунтованими та логічно викладеними. Дослідниця спирається на ґрунтовний аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових праць з проблематики готовності фахівців до консультативної та просвітницької роботи з батьками дітей з РАС, застосовує методи емпіричного дослідження, зокрема авторський діагностичний інструментарій, педагогічний експеримент і якісний аналіз отриманих результатів.

Методологічна база дослідження є комплексною, що дозволяє забезпечити високу валідність висновків. Статистична обробка результатів засвідчує достовірність та позитивну динаміку змін рівня обізнаності батьків щодо розуміння особливостей розвитку та потреб дитини з РАС, розвиток батьківських компетенцій, коли батьки стають більш упевненими у своїх діях, беруть активну участь в організації корекційно-освітнього процесу, покращення якості взаємодії між членами сім'ї, зростання рівня соціальної активності батьків.

Результати дослідження впроваджено в практику діяльності КЗ «Дніпрорудненська загальноосвітня школа I-II ступенів» Дніпрорудненської міської ради, КУ «Інклюзивно-ресурсний центр № 2» Дніпровської міської ради, КЗ «Інклюзивно-ресурсний центр» Вишгородської міської ради, КЗ «Інклюзивно-ресурсний центр» Кролевецької міської ради, КУ «Інклюзивно-ресурсний центр № 3» Кропивницької міської ради».

Основні положення та результати дисертаційного дослідження представлено дисертанткою та обговорено на науково-практичних заходах різного рівня (міжнародних та всеукраїнських конференціях, у тому числі на VII Міжнародному конгресі зі спеціальної педагогіки та психології «Діти з особливими потребами: від рівних прав до рівних можливостей» та X Міжнародному конгресі зі спеціальної педагогіки та психології «Безбар'єрність в освіті осіб з особливими потребами: досвід та інновації»), на засіданнях відділу проблем інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Значення для науки і практики отриманих результатів. Теоретична цінність дисертаційного дослідження Матвєєвої О. В. «Педагогічні основи професійної допомоги інклюзивно-ресурсних центрів батькам дітей з РАС» полягає у доповненні наукових уявлень про умови підвищення рівня компетентності працівників ІРЦ та способи і форми взаємодії фахівців ІРЦ і батьків дітей з РАС.

Практична значущість дослідження полягає у розробленні та апробуванні системи надання професійної допомоги батькам дітей з РАС; визначенні педагогічних основ професійної допомоги батькам дітей з РАС; створенні експериментальної методики щодо діагностики існуючих механізмів надання професійної допомоги в ІРЦ. Результати дослідження можуть бути корисними практичним працівникам ІРЦ, при підготовці та перепідготовці педагогічних кадрів, а також як основа у процесі проведення нових теоретичних та експериментальних досліджень.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Дисертаційне дослідження Матвєєвої О. В. «Педагогічні основи професійної допомоги інклюзивно-ресурсних центрів батькам дітей з РАС» на правах рукопису має чітку структуру і складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів з висновками до них, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 164 сторінки, основний текст викладено на 123 сторінках.

Аналіз структури та змісту дисертації засвідчує, що дисертаційне дослідження цілісним, характеризується чіткістю викладення матеріалу та логічною послідовністю.

У *вступі* авторка обґрунтувала актуальність проблеми та науковий апарат дослідження, розкрила наукову новизну й охарактеризувала практичне значення одержаних результатів, надала інформацію щодо впровадження і апробації результатів дослідження.

У *першому розділі* роботи – «*Теоретичні засади професійної допомоги інклюзивно-ресурсних центрів батькам дітей з РАС*» (с. 34-66) – дисертанткою синтезуються і критично осмислюються погляди науковців на ключові напрями професійної допомоги батькам дітей з РАС. Окрему увагу дисертантка звернула на необхідність обґрунтування сутності понять «професійна допомога», «професійна допомога батькам дітей з РАС» (с. 40). У результаті аналізу та узагальнення існуючих наукових підходів до порушеної проблеми Матвєєвою О.В. докладно розглянуто складові професійної допомоги. Належну увагу приділено обґрунтуванню кваліфікаційних характеристик для спеціалістів, що працюють з родинами та дітьми з РАС, при цьому концептуальний підхід до характеристики відповідних освітніх компетенцій представляє певний науковий інтерес.

Окрему увагу дисертантка звернула на характеристику цільової й організаційної специфіки професійної допомоги ІРЦ, різних організацій, установ, фондів та громадських об'єднань у процесі організації супроводу дітей з РАС (психологічного, педагогічного, соціологічного, правничого,

фінансового, медичного) в Україні та різних моделей супроводу родини дітей з РАС за кордоном.

Заслуговує схвалення і визначені у роботі педагогічні основи професійної допомоги ІРЦ батькам дітей з РАС (с. 58-59) як сукупність підходів, професійних знань та методик, які діють у її межах як педагогічного явища, зумовлюючи вибір фахівцями та батьками його змісту, методів і засобів реалізації, що, в свою чергу, забезпечує системний і цілеспрямований підхід до підтримки родин дітей з РАС.

У другому розділі роботи – *«Стан готовності інклюзивно-ресурсних центрів до надання професійної допомоги батькам дітей з РАС»* (с. 64-95) – визначено специфіку надання професійної допомоги ІРЦ батькам дітей з РАС, що бере за основу оцінювання актуальних потреб батьків дітей з РАС, а саме: вивчення труднощів, з якими стикаються родини, визначення рівня обізнаності батьків про РАС і методи допомоги дітям, аналіз ефективності існуючих підходів у роботі ІРЦ, виявлення сильних та слабких сторін методик роботи, що використовуються для підтримки батьків.

Багатовекторне охоплення вивчення специфіки надання професійної допомоги ІРЦ дозволило автору розробити структурну модель системи професійної допомоги батькам дітей з РАС (рис. 2.10, с. 81) та відповідно до розробленої моделі визначити складові професійної допомоги, а саме: освітньо-просвітницьку роботу з батьками на основі аналізу особливостей внутрішньосімейної атмосфери, особистісних характеристик батьків, характерологічних особливостей аутичних дітей, батьківсько-дитячих та дитячо-батьківських стосунків, а також супровід родин (консультування, діагностику і корекцію). Зроблені узагальнення і висновки є суттєвим доповненням до сучасних здобутків української спеціальної педагогіки.

У третьому розділі дисертації – *«Система професійної допомоги інклюзивно-ресурсних центрів батькам дітей з РАС»* (с. 96-119) – презентована авторська система професійної допомоги ІРЦ батькам дітей з РАС, яка логічно передбачає послідовність 3 етапів: діагностичного,

практичного та оціночного. Заслуговує на увагу досить докладний аналіз програмних блоків розробленої системи (діагностичного, освітньо-практичного, психологічного, інформаційно-ресурсного, соціально-партнерського), гнучкого інструментарію для реалізації завдань системи, методів, форм професійної допомоги, компонентів системи оцінювання ефективності авторської системи професійної допомоги ІРЦ батькам дітей з РАС.

Не викликає заперечень представлений у підрозділі 3.3. (с. 107-117) математико-статистичний аналіз динаміки підвищення показників ефективності функціонування системи професійної допомоги в експериментальних ІРЦ, який підтвердив ефективність формульованого експерименту і свідчить про практичну значущість авторської моделі системи професійної допомоги та можливості її успішного впровадження у інклюзивно-ресурсних центрах України за умов належного програмно-технологічного і змістовно-методичного забезпечення роботи за цим напрямом.

Робота містить 4 таблиці та 16 рисунків, які ілюструють представлений матеріал. *Висновки* в повній мірі відображають основні наукові досягнення проведеного дослідження, містять узагальнюючі та конкретні заключення.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях. Основні результати дисертаційного дослідження презентовано у 8 наукових працях, 2 із яких у іноземних виданнях (1 стаття, 1 розділ у монографії), 4 публікації у вітчизняних фахових виданнях та 2 тез доповідей у матеріалах вітчизняних та міжнародних наукових конференцій, що свідчить про відкритість дослідження до наукового обговорення та апробації. У публікаціях висвітлено всі етапи, проміжні і кінцеві результати дослідження. Наявність публікацій у виданнях, включених до міжнародних наукових періодичних видань, підтверджує відповідність роботи сучасним науковим вимогам.

Дискусійні положення та зауваження до змісту роботи. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Матвеєвої О.В., деякі аспекти роботи можуть бути предметом подальшої дискусії:

1. У першому розділі у процесі аналізу проблеми дослідження дисертантка неповною мірою представляє праці українських вчених, ідеї яких є основоположними для усталених позицій сучасної вітчизняної спеціальної педагогіки щодо теоретичних засад психолого-педагогічного супроводу дітей із РАС, зокрема особливостей взаємодії фахівців з батьками дітей означеної категорії.
2. У другому розділі робота, на наш погляд, значно виграла, якщо б в ній більше уваги було приділено висвітленню алгоритму проведення діагностичних процедур з урахуванням вікових особливостей дітей з РАС з різним рівнем інтелектуального розвитку.
3. Уважаємо, що висвітлюючи систему професійної допомоги ІРЦ батькам дітей з РАС, було б доречно, особливо в умовах воєнного стану, більш детально розглянути можливості надання фахової підтримки в умовах змішаного та дистанційного формату підтримки родин дітей з РАС.
4. Мова викладу автора засвідчує високий рівень володіння навичками писемного мовлення. Проте дисертаційна робота містить незначні смислові некоректності, граматичні та технічні огріхи.

Висловлені зауваження і побажання мають дискусійний характер і зрештою підпорядковані меті розв'язати дискусію на публічному захисті у межах уточнення тверджень, запропонованих дисертанткою до захисту. Вони не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження і не носять принципового концептуального характеру щодо обраної нею теми та вирішення поставлених завдань.

Дотримання академічної доброчесності. Ознайомлення з текстом дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою, змістом та оформленням робота відповідає вимогам, що ставляться МОН України до дисертацій, які подаються на здобуття наукового ступеня доктора філософії PhD. Порухення академічної доброчесності у дисертаційній роботі не виявлено.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. З огляду на вищезазначене вважаємо, що дисертаційне дослідження О. В. Матвєєвої «Педагогічні основи професійної допомоги інклюзивно-ресурсних центрів батькам дітей з РАС» відповідає вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України № 759 від 31.05.2019 р.) і Постановою КМ України від 12.01.2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами внесеними згідно Постанови КМ України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р.), а її автор – Матвєєва Олена Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії PhD у галузі знань 01 Освіта/Педагогіка зі спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
технологій освіти та реабілітації осіб
з порушеннями зору Українського
державного університету імені
Михайла Драгоманова

